

کونوا دعاة للباس نعمة نسينا

قال الامام الصادق عليه السلام

مردم را نه با گفتار (بلکه با کردار) دعوت کنید. الکافی

نقش ائمه جمعه در تحقق مفاهیم
مشترک «منشور روحانیت»
و «حوزه پیشرو و کارآمد»

میعاد عباسی سرابی ✓

چکیده

پرداخته‌اند. مفاهیم مشترک بیان شده در این دو سند، از دو جهت مورد توجه است: اولاً مشخص می‌شود این مفاهیم اهمیت بیشتری نسبت به بقیه مفاهیم دارند که مورد توجه امامین انقلاب بوده‌اند و ثانیاً بعد از گذشت سی و هفت سال ممکن است تأکید دوباره رهبر انقلاب حاکی از محقق نشدن این مفاهیم باشد؛ لذا باید به آنها اهتمام بیشتری داشت.

این مقاله، روی مفاهیم مشترک بین این دو سند تمرکز می‌کند و نقش ائمه جمعه را در تحقق و پیشبرد این مفاهیم بیان می‌دارد. مفاهیم مشترکی که در این دو سند به چشم می‌خورند عبارت‌اند از: نقش هدایت‌گری طلاب، تعهد علما به اصول اسلامی، بصیرت و آگاهی علما، علم و دانش، مسئولیت اجتماعی، پیشرفت‌های حوزه علمیه، وحدت و همبستگی، دفاع از حقوق مردم.

با نگاهی به این مفاهیم، می‌توان به درک عمیق‌تری از جایگاه روحانیت در جامعه اسلامی و چالش‌های پیش‌رو دست یافت. در ادامه به بررسی این مفاهیم و نقش ائمه جمعه در تحقق و پیشبرد آنها می‌پردازیم:

۱. نقش هدایت‌گری طلاب

خداوند متعال در سوره توبه آیه ۱۲۲ به نقش هدایت‌گری علما و طلاب اشاره می‌کند: «وَمَا كَانَ الْمُؤْمِنُونَ لِيَنفِرُوا كَافَّةً فَلَوْلَا نَفَرَ مِن كُلِّ فِرْقَةٍ مِّنْهُمْ طَائِفَةٌ لِّيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ وَلِيُنذِرُوا قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُوا إِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ». برای طلاب حوزه‌ها، دو هجرت لازم است: یکی به سوی حوزه‌ها و دیگری از حوزه‌ها به سوی شهرها. از این‌رو، ماندن در حوزه‌ها فقط برای استادان جایز است. «فَلَوْلَا نَفَرَ... لِّيَتَفَقَّهُوا

این مقاله به بررسی نقش ائمه جمعه در تحقق مفاهیم مشترک منشور روحانیت امام خمینی رحمته الله علیه و پیام مقام معظم رهبری به مناسبت صدسالگی حوزه علمیه قم می‌پردازد. مقاله حاضر، با تأکید بر اهمیت علم، مسئولیت اجتماعی، آگاهی و بصیرت، توسعه و پیشرفت حوزه‌های علمیه، وحدت و همبستگی، دفاع از حقوق مردم، وظایف و مسئولیت‌های روحانیت در عصر حاضر را تحلیل می‌کند. ائمه جمعه به عنوان پیشگامان هدایت جامعه، باید در راستای ترویج علم و دانش، حمایت از برنامه‌های آموزشی و دفاع از حقوق مردم فعال باشند. این نوشتار با استناد به نظرات امام خمینی رحمته الله علیه و مقام معظم رهبری، به اهمیت پیوند حوزه‌های علمیه با جامعه و ضرورت فعالیت‌های اجتماعی و سیاسی روحانیت تأکید می‌کند و به نقش کلیدی ائمه جمعه در ایجاد وحدت و همبستگی در میان مسلمانان اشاره می‌کند. در نهایت، این مقاله به ضرورت جهاد در همه ابعاد و وظیفه قطعی روحانیت در دفاع از حقوق مردم و مبارزه با ظلم و فساد می‌پردازد. **کلیدواژه‌ها:** ائمه جمعه، حوزه علمیه، امام خمینی، مقام معظم رهبری، منشور روحانیت، پیام صد ساله.

مقدمه

حوزه علمیه از مهم‌ترین مراکز علمی و دینی در تاریخ اسلام و تشیع است که همواره نقشی کلیدی در هدایت جامعه و تبیین اصول اسلامی ایفا کرده است. در این راستا، منشور حوزه و روحانیت امام خمینی و همچنین بیانیه امام خامنه‌ای به مناسبت صدسالگی حوزه، به بررسی و تبیین وظایف و مسئولیت‌های روحانیت در عصر حاضر

مقام معظم رهبری نیز، درباره نقش تعهد در ترویج روحانیت و فقاقت می‌فرماید: «در ترویج روحانیت و فقاقت، نه زور سرنیزه بوده است، نه سرمایه پول پرستان و ثروتمندان؛ بلکه هنر و صداقت و تعهد خود آنان بوده است».^[۵]

**اثمّه جمعه باید در هر شرایطی
به تعهدات خود نسبت به اصول
اسلامی پایبند باشند و در برابر
مردم، مسئولیت‌پذیر.**

۳. علم و دانش

علم، چنان نقش ارزنده‌ای در حیات الهی انسان دارد که علم‌آموزی به فرموده پیامبر ﷺ فریضه است: «طَلَبُ الْعِلْمِ فَرِيضَةٌ عَلَى كُلِّ مَسْلُومٍ»^[۶] فریضه یعنی واجب. طلب علم برای همه مسلمانان واجب است و برای طلاب و ائمّه جمعه اولویت دارد. هر حرکتی که انسان انجام می‌دهد و هر گامی که برمی‌دارد، فقط در پرتو نور علم می‌تواند در راه صحیح و به سوی خداوند باشد. امام علی علیه السلام خطاب به کمیل فرمودند: «ای کمیل! هیچ حرکتی نیست جز آنکه تو در آن نیازمند دانشی هستی».^[۷] در روایتی دیگر آمده است: «رَأَى الْعُلَمَاءَ وَرَبَّهُ الْأَنْبِيَاءَ»^[۸] همان‌طور که انبیاء وظیفه هدایت مردم را داشتند، علما که وارثان و جانشینان انبیاء هستند، این وظیفه خطیر را بر عهده دارند. امام خمینی رحمه الله یکی از عوامل زنده و پایدار و محبوب بودن روحانیت را علم و طلب علم در حوزه علمیه می‌داند: «به هر حال، خصوصیات بزرگی چون قناعت و شجاعت و صبر و زهد و طلب علم و عدم وابستگی به قدرت‌ها و مهم‌تر از همه، احساس

... لِتَنْبِذُوا ... إِذَا رَجَعُوا إِلَيْهِ» یعنی علما به سراغ مردم بروند و منتظر دعوت آنان نباشند.^[۱] امام خمینی رحمه الله در توصیه به جامعه مدرسین به نقش هدایت‌گری علما اشاره می‌کند: «جامعه مدرسین باید طلاب عزیز انقلابی و زحمت‌کشیده و کتک‌خورده و جبهه‌رفته را از خود بدانند. حتماً با آنان جلسه بگذارند و از طرح‌ها و نظریات آنان استقبال نمایند و طلاب انقلابی هم، مدرسین عزیز طرفدار انقلاب را محترم بشمارند و با دیده احترام به آنان بنگرند و در مقابل طیف بی‌عرضه و فرصت‌طلب و نق‌بزن، یدِ واحد باشند و خود را برای ایثار و شهادت در راه هدایت مردم آماده‌تر کنند».^[۲] از این کلام امام رحمه الله مشخص می‌شود که یکی از وظایف طلاب، هدایت مردم است. مقام معظم رهبری نیز، در این باره می‌فرماید: «حوزه مرکز تربیت نیروی مهذب و کارآمد برای هدایت دینی و اخلاقی جامعه است».^[۳] ایشان هدف حوزه را هدایت دینی و اخلاقی جامعه معرفی می‌کند. امام جمعه نه تنها به عنوان یک طلبه و عالم، بلکه جایگاه پدر معنوی و مدیر فرهنگی شهر، مسئولیت هدایت جامعه را دارد.

۲. تعهد

امام خمینی رحمه الله درباره متعهد بودن علما و طلاب می‌فرماید: «تردیدی نیست که حوزه‌های علمیه و علمای متعهد در طول تاریخ اسلام و تشیع، مهم‌ترین پایگاه محکم اسلام در برابر حملات و انحرافات و کج‌روی‌ها بوده‌اند. علمای بزرگ اسلام در همه عمر خود تلاش نموده‌اند تا مسائل حلال و حرام الهی را بدون دخل و تصرف ترویج نمایند».^[۴]

۵. پیام مقام معظم رهبری به مناسبت صدسالگی حوزه علمیه قم.
۶. المحجة البيضاء، ج ۱، ص ۱۸.
۷. الحیاة، ج ۸، ص ۳۵.
۸. وسائل الشیعة، ج ۲۷، باب ۸، ص ۷۸.

۱. تفسیر نور، ج ۳، ص ۵۲۱.
۲. صحیفه امام، ج ۲۱، ص ۲۸۸.
۳. پیام مقام معظم رهبری به مناسبت صدسالگی حوزه علمیه قم.
۴. صحیفه امام، ج ۲۱، ص ۲۷۷.

مسئولیت در برابر توده‌ها، روحانیت را زنده و پایدار و محبوب ساخته است».^[۱]

مقام معظم رهبری نیز در این باره بیان می‌کند: «حوزه یک مؤسسه تدریس و تدریس نیست؛ بلکه مجموعه‌ای از علم و تربیت، و کارکردهای اجتماعی و سیاسی است»^[۲] ایشان، حوزه علمیه را یک مرکز علمی با تخصص‌های معین برمی‌شمارد.^[۳]

روحانیون و ائمه جمعه باید در علم و دانش پیشگام باشند و با آگاهی از مسائل روز، مردم را هدایت کنند. افزون بر این، ائمه جمعه برای تحقق و پیشبرد علم دانش می‌توانند در خطبه‌ها و سخنرانی‌ها به ترویج علم و دانش بپردازند و مردم را به مطالعه و ترویج علم و دانش تشویق کنند.

۴. مسئولیت اجتماعی

امام خمینی رحمته الله علیه در توصیه به روحانیون می‌فرماید: «روحانیون و علما و طلاب باید کارهای قضایی و اجرایی را برای خود یک امر مقدس و یک ارزش الهی بدانند و برای خود شخصیت و امتیازی قایل بشوند که در حوزه نشسته‌اند؛ بلکه برای اجرای حکم خدا، راحتی حوزه را رها کرده و مشغول به کارهای حکومت اسلامی شده‌اند. اگر طلبه‌ای منصب امامت جمعه و ارشاد مردم یا قضاوت در امور مسلمین را خالی ببیند و قدرت اداره هم در او باشد و فقط به بهانه درس و بحث، مسئولیت نپذیرد و یا دلش را فقط به هوای اجتهاد و درس خوش کند، در پیشگاه خداوند بزرگ یقیناً مؤاخذه می‌شود و هرگز عذر او موثر نیست».^[۴]

مقام معظم رهبری هم درباره عناصر تشکیل دهنده حوزه و کارکردهای عنوان حوزه علمیه می‌فرماید: «نخستین موضوع، عنوان «حوزه علمیه» و محتوای عمیق آن است. ادبیات رایج در این باره، کوتاه و نارسا است. حوزه برخلاف آنچه این ادبیات نشان می‌دهد، صرفاً یک مؤسسه تدریس و تدریس نیست؛ بلکه مجموعه‌ای از علم و تربیت و کارکردهای اجتماعی و سیاسی است».^[۵]

ائمه جمعه باید در مسائل اجتماعی و سیاسی جامعه فعال باشند و به نیازهای مردم پاسخ دهند. باید در خط مقدم جبهه اجتماعی و سیاسی باشند و در دفاع از حقوق مردم و مبارزه با ظلم و فساد پیشگام شوند. ائمه جمعه باید در مسائل اجتماعی و فرهنگی جامعه نقش فعالی ایفا کنند و صدای مردم باشند. آنان باید در خطبه‌ها و سخنرانی‌های خود به مسائل روز و نیازهای مردم توجه کنند.

۵. آگاهی و بصیرت

امام خمینی رحمته الله علیه به طلاب یادآور می‌شوند که باید در مسیر، آگاهی و بصیرت لازم را دارا باشند تا از خطرهای امان بمانند: «لازم به یادآوری است که ذکر شمه‌ای از وقایع انقلاب و روحانیت به معنای آن نیست که طلاب و روحانیون عزیز در فردای این نوشته، حرکت تند و انقلابی بنمایند؛ بلکه هدف علم و آگاهی به نکته‌هاست که در انتخاب مسیر با بصیرت حرکت کنند و خطرهای گذرها و کمین‌گاه‌ها را بهتر بشناسند».^[۶]

مقام معظم رهبری توصیه‌هایی برای پیشرو و سرآمد بودن حوزه علمیه قم بیان فرمودند:

۱. صحیفه امام، ج ۲۱، ص ۲۹۲.
۲. پیام مقام معظم رهبری به مناسبت صدسالگی حوزه علمیه قم.
۳. صحیفه امام، ج ۲۱، ص ۲۹۲.
۴. پیام مقام معظم رهبری به مناسبت صدسالگی حوزه علمیه قم.
۵. صحیفه امام، ج ۲۱، ص ۲۸۸ و ۲۸۹.

آنان در شرایطی که امکانات بسیار کم بوده است و سلاطین و ستمگران در محو آثار رسالت، همهٔ امکانات خود را به کار می گرفتند، کار آسانی نبوده است که بحمدالله امروز نتیجهٔ آن زحمات را در آثار و کتب با برکتی همچون کتب اربعه و کتاب های دیگر متقدمین و متأخرین از فقه و فلسفه، ریاضیات و نجوم و اصول و کلام و حدیث و رجال، تفسیر و ادب و عرفان و لغت و تمامی رشته های متنوع علوم، مشاهده می کنیم. اگر ما نام این همه زحمت و مرارت را جهاد فی سبیل الله نگذاریم، چه باید بگذاریم؟ در بعد خدمات علمی حوزه های علمیه، سخن بسیار است که ذکر آن در این مختصر نمی گنجد. بحمدالله حوزه ها از نظر منابع و شیوه های بحث و اجتهاد، غنی و دارای ابتکار است»^[۲]

مقام معظم رهبری با یادآوری توصیه های امام بزرگوار و بزرگان اخلاق و معرفت می فرماید: «زهد، تقوا، قناعت، استغناء از غیر خدا، توکل، روحیهٔ پیشرفت، آمادگی برای مجاهدت، توصیه های همیشگی امام بزرگوار و بزرگان اخلاق و معرفت به طلاب جوان بوده و اکنون نیز شما جوانان عزیز حوزه علمیه مخاطب همین توصیه هایید»^[۳] همان گونه که پیداست یکی از توصیه های ایشان، داشتن روحیهٔ پیشرفت است.

اثمهٔ جمعه باید در راستای توسعه و پیشرفت حوزه های علمیه تلاش کنند و با حمایت از برنامه های آموزشی و پژوهشی، به ارتقاء سطح علمی حوزه ها کمک نمایند.

- حوزه باید به روز باشد؛ به طور دائم با زمان پیش برود، بلکه حتی جلوتر از زمان حرکت کند.

- به تربیت نیرو در همهٔ بخش ها اهمیت داده شود. مسیر حرکت این ملت و آیندهٔ انقلاب را نیروهایی ترسیم خواهند کرد که امروز در حوزه علمیه تربیت می شوند.

- حوزویان رابطهٔ خود را با مردم افزایش دهند. برای حضور فضلی حوزه در میان مردم و رابطهٔ صمیمی میان آنان برنامه ریزی شود.^[۱]

لازمه به روز بودن حوزه و تربیت نیرو در همهٔ زمینه ها و ایجاد یک رابطه صمیمی با مردم، داشتن بصیرت و آگاهی بین حوزویان است.

بصیرت و آگاهی ائمهٔ جمعه در هدایت جامعه بسیار مهم است. آنان باید با شناخت دقیق از مسائل روز، مردم را به درستی راهنمایی کنند. بصیرت و آگاهی ائمهٔ جمعه باید در خطبه ها و سخنرانی ها نمایان باشد. باید با تحلیل های دقیق و آگاهانه، مردم را در برابر چالش ها و تهدیدات آگاه کنند.

۶. توسعه و پیشرفت حوزه های علمیه

امام خمینی رحمته الله علیه دربارهٔ پیشرفت های حوزه های علمیه بیان می دارد: «اگر فقهای عزیز نبودند، معلوم نبود امروز چه علومی به عنوان علوم قرآن و اسلام و اهل بیت علیهم السلام به خورد توده ها داده بودند. جمع آوری و نگهداری علوم قرآن و آثار و احادیث پیامبر بزرگوار و سنت و سیرهٔ معصومین علیهم السلام و ثبت و تبویب و تنقیح

۲. صحیفهٔ امام، ج ۲۱، ص ۲۷۴ و ۲۷۵.
۳. پیام مقام معظم رهبری به مناسبت صدسالگی حوزه علمیه قم.

۱. پیام مقام معظم رهبری به مناسبت صدسالگی حوزه علمیه قم.

ابعاد نقش امام جمعه در توسعه و پیشرفت حوزه‌های علمی

قراردادهای ننگین در طول این مدت با مخالفت و ممانعت علما بود که ابطال شد؛ قرارداد رویتر با جلوگیری حاج ملاعلی کنی، علیم بزرگ تهران؛ قرارداد تنباکو با حکم میرزای شیرازی، مرجع اعلی، و همراهی علمای بزرگ ایران؛ قرارداد وثوق‌الدوله با افشاکری مدرّس؛ مبارزه با منسوجات خارجی با ابتکار آقاجانی اصفهانی و همراهی علمای اصفهان و پشتیبانی علمای نجف؛ و مواردی دیگر^[۲].

وحدت مسلمانان از ضروریات است و ائمه جمعه باید در این راستا تلاش کنند و مردم را به وحدت دعوت نمایند. ایشان باید در خطبه‌های خود بر حفظ وحدت مسلمانان تأکید کنند و از تفرقه و اختلاف جلوگیری کنند.

- حمایت از برنامه‌های آموزشی: ائمه جمعه می‌توانند با حمایت از دوره‌های آموزشی و کارگاه‌های علمی، به ارتقاء سطح علمی طلاب کمک کنند.

- ترویج پژوهش: آنان باید به ترویج فرهنگ پژوهش و تحقیق در حوزه‌های علمیّه بپردازند و طلاب را به انجام پژوهش‌های علمی تشویق کنند.

- همکاری با نهادهای علمی: ائمه جمعه می‌توانند با همکاری با دانشگاه‌ها و نهادهای علمی، به تبادل اطلاعات و تجربیات کمک کنند و به پیشرفت حوزه‌های علمیّه یاری رسانند.

۷. وحدت و همبستگی

امام خمینی رحمه‌الله درباره وحدت و همبستگی علما فرمود: «امروز هیچ دلیل شرعی و عقلی وجود ندارد که اختلاف سلیقه‌ها و برداشت‌ها و حتی ضعف مدیریت‌ها دلیل به‌هم خوردن الفت و وحدت طلاب و علمای متعهد گردد»^[۱].

مقام معظم رهبری در این رابطه اشاره می‌کنند که یکی از ناشناخته‌ترین ابعاد حوزه‌های علمیّه و کارکرد مجموع علمای دین است. سپس درباره وحدت علما در به نتیجه رساندن کارها چند مثال می‌آورد:

«کسروی که از معاندین سرسخت علمای دین به‌شمار می‌رود، اعتراف می‌کند که آغاز جنبش مشروطه از همراهی بخردانه دو سپید بهبهانی و طباطبائی پدید آمد. آری، آن روزها که غول استبداد در ایران پرچم افراشته بود، هیچ‌کس جز مراجع و علما جرئت دم زدن نداشت.

۸. دفاع از حقوق مردم

امام خمینی رحمه‌الله می‌فرماید: «صدها سال است که روحانیت اسلام تکیه‌گاه محرومان بوده است؛ همیشه مستضعفان از کوثر زلال معرفت فقهای بزرگوار سیراب شده‌اند. از مجاهدات علمی و فرهنگی آنان که به‌حق از جهاتی افضل از دماء شهیدان است که بگذریم، آنان در هر عصری از اعصار برای دفاع از مقدّسات دینی و میهنی خود مزارت‌ها و تلخی‌هایی متحمل شده‌اند و همراه با تحمل اسارت‌ها و تبعیده‌ها، زندان‌ها و اذیت و آزارها و زخم زبان‌ها، شهدای گران‌قدری را به پیشگاه مقدّس حق تقدیم نموده‌اند.

خون پاک شهدای حوزه و روحانیت افق فقاہت را گلگون کرده است و در پایان افتخارآمیز جنگ تحمیلی نیز رقم شهدا و جانبازان و مفقودین حوزه‌ها نسبت به قشرهای دیگر، زیاده‌تر است. بیش از دو هزار و پانصد نفر از طلاب علوم دینیّه در سراسر

۲. پیام مقام معظم رهبری به مناسبت صدسالگی حوزه علمیّه قم.

۱. صحیفه امام، ج ۲۱، ص ۲۸۲.

ائمهٔ جمعه باید در دفاع از حقوق مردم و مبارزه با ظلم و فساد پیشگام باشند. ائمهٔ جمعه باید در مسائل اجتماعی و سیاسی، صدای مردم بوده، از حقوق آنان دفاع کنند.

نتیجه

این مقاله به روشنی نشان داد که ائمهٔ جمعه به عنوان نمایندگان روحانیت و هدایت‌گران جامعه، نقش حیاتی و مؤثری در تحقق مفاهیم مشترک منشور روحانیت امام خمینی رحمه الله و پیام مقام معظم رهبری دارند.

با تأکید بر علم و دانش، مسئولیت اجتماعی، آگاهی و بصیرت، توسعه و پیشرفت حوزه‌های علمیه، وحدت و همبستگی، و دفاع از حقوق مردم، می‌توان به درک عمیق‌تری از وظایف روحانیت در عصر حاضر دست یافت. ائمهٔ جمعه باید با حمایت از برنامه‌های آموزشی و پژوهشی، ترویج فرهنگ علم و تحقیق، و ایجاد پیوندهای مؤثر با نهادهای علمی، به ارتقاء سطح علمی حوزه‌ها کمک کنند. همچنین، آنان باید در خط مقدم مسائل اجتماعی و سیاسی قرار داشته و صدای مردم باشند تا بتوانند در دفاع از حقوق آنان و مبارزه با ظلم و فساد پیشگام شوند. در نهایت، این مقاله تأکید می‌کند که حوزه‌های علمیه باید همواره با جامعه در ارتباط باشند و جهاد در همهٔ ابعاد را وظیفهٔ قطعی خود در نظر بگیرند. این ارتباط و فعالیت‌های اجتماعی و سیاسی، نه تنها اعتبار معنوی حوزه را حفظ می‌کند، بلکه موجب تقویت پیوند بین روحانیت و مردم و تحقق اهداف عالی اسلامی خواهد شد.

ایران در جنگ تحمیلی شهید شده‌اند و این رقم نشان می‌دهد که روحانیت برای دفاع از اسلام و کشور اسلامی ایران تا چه حد مهتّا بوده است»^[۱]

مقام معظم رهبری در همین راستا می‌فرماید: «همین حوزه بود که چندی پس از درگذشت مؤسّسش، با قدوم مرجع عظیم‌الشان، آیت‌الله بروجردی، قلّهٔ علمی و تحقیقی و تبلیغی تشیّع در سراسر جهان شد و سرانجام همین حوزه بود که در کمتر از شش‌دهه، قدرت معنوی و وجههٔ مردمی خود را به آنجا رساند که توانست رژیم خائن و فاسد و فاسق پادشاهی را به دست مردم ریشه‌کن کند و پس از قرن‌ها، اسلام را در جایگاه حاکمیت سیاسی کشوری بزرگ و بافرهنگ و دارای همه‌گونه استعداد بنشانند».

ایشان در بخش دیگری از پیامشان بیان می‌دارد: «امام راحل رحمه الله در پیام پُرمتحتوا و تکان‌دهندهٔ خود به حوزه‌های علمیه، روحانیت را پیش‌کسوت شهادت در همهٔ انقلاب‌های مردمی و اسلامی دانسته، و متقابلاً راه شهدا و کار آنها را رسیدن به حقیقت تفقه شمرده‌اند. در تعبیری دیگر علما را پیش‌گام در میدان جهاد و حمایت از میهن و حمایت از مظلومان معرفی کرده‌اند».

ایشان در ادامهٔ پیامشان می‌افزاید: «حوزهٔ علمیه برای حفاظت از اعتبار معنوی و وفاداری به فلسفهٔ وجودی‌اش باید از مردم و جامعه و مسائل اساسی آن هرگز جدا نشود و جهاد را در همهٔ گونه‌هایش در هنگام نیاز، وظیفهٔ قطعی خود بداند. این همان سخن مهمی است که امام بزرگوار بارها با حوزه و پیش‌کسوت‌ها و بزرگان و به گونهٔ ویژه با طلاب و فضلاء جوان آن در میان گذاشته و بر آن تأکید کرده‌اند»^[۲]

۱. صحیفهٔ امام، ج ۲۱، ص ۲۷۶.

۲. پیام مقام معظم رهبری به مناسبت صدسالگی حوزهٔ علمیهٔ قم.

منابع

۱. قرآن کریم.
۲. تفسیر نور، محسن قرائتی، چاپ اول، تهران، مرکز فرهنگی درس‌هایی از قرآن، ۱۳۸۸ ش.
۳. صحیفه امام، سیدروح‌الله خمینی، چاپ پنجم، تهران، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، ۱۳۸۹ ش.
۴. حوزة پیش‌ورو و سرآمد، سیدعلی خامنه‌ای، پیام به همایش بین‌المللی یکصدمین سالگشت حوزة علمیة قم.
۵. المحجة البيضاء، محمد بن شاه مرتضی فیض کاشانی، علی‌اکبر غفاری، چاپ چهارم، قم، جامعه مدرسین حوزة علمیة قم مؤسسه نشر اسلامی، ۱۴۱۷ق.
۶. الحیاء، محمدرضا حکیمی، چاپ پنجم، تهران، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، ۱۳۶۷ ش.
۷. تفصیل وسائل الشیعة الی تحصیل مسائل الشریعة، محمد بن حسن حر عاملی، محمدرضا حسینی جلالی، چاپ سوم، قم، مؤسسه آل‌البتین علیه السلام لاهیات التراث، ۱۴۱۶ق.